

Gwarancje prawa międzynarodowego i polskiego w zakresie uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci

Prawo rodziców do nauczania i wychowywania religijnego swoich dzieci w duchu swoich przekonań należy do istotnych uprawnień wynikających z wolności religijnej. Przez rodziców będziemy rozumieć nie tylko tych, od których dzieci biologicznie pochodzą, ale także tych, którzy je adoptowali lub przyjęli do rodziny zastępczej. Analogiczne do rodziców uprawnienia w zakresie religijnego wychowania posiadają prawni opiekunowie, zwłaszcza gdy rodzice są pozbawieni lub ograniczeni w swej władzy rodzicielskiej. Przez dzieci będziemy rozumieć nie tylko te biologicznie urodzone przez rodziców, ale także adoptowane, czy to na mocy adopcji pełnej czy też niepełnej, pozostające pod kuratelą i opieką czy też przebywające w rodzinach zastępczych. Przez religijne wychowanie rozumiemy nie tylko nauczanie w zakresie prawd wiary, ale także cały system wartości.

1. Podstawowe źródła praw rodziców

1.1. Prawo międzynarodowe

Prawo międzynarodowe w kilku aktach reguluje kwestie praw rodziców i prawnych opiekunów w zakresie wychowania dzieci zgodnego z ich przekonaniami religijnymi.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z 10 grudnia 1948 r., potwierdzając w art. 18 prawo każdego człowieka “do wolności myśli, sumienia i religii”¹, w art. 26 p. 3 mówi o prawie “pierwszeństwa (rodziców) w wyborze rodzaju nauczania, które ma być dane dzieciom”².

¹ Tekst w: A. Przyborowska-Klimczak, *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, Lublin 1998, s. 157.

² Tamże s. 159.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych przyjęty przez ONZ dnia 16 grudnia 1966 r., a ratyfikowany przez Polskę dnia 3 marca 1977 r.³, potwierdzający w odniesieniu do każdego człowieka “prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania” (art. 18, p. 1), precyzuje bliżej, iż “Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych, do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami” (art. 18, p. 4). Natomiast w art. 23 tegoż Paktu czytamy: “Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i państwa”. Zaś każde dziecko nie może być poddane “żadnej dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię [...]”⁴.

Ważny problem wolności wyboru szkoły zgodnie z przekonaniami religijnymi rodziców i prawnych opiekunów reguluje *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* z 16 XII 1966 r.⁵

Szeroko i wieloaspektowo traktuje o prawach rodziców i dzieci *Deklaracja w Sprawie Likwidacji Wszystkich Form Nietolerancji i Dyskryminacji ze Względem na Wyznaną Religię lub Wierzenia*, uchwalona w Nowym Jorku 25 XI 1981 r.⁶

Wreszcie *Konwencja o prawach dziecka* z 20 XI 1989 r. zobowiązuje państwa do eliminacji wszelkich form dyskryminacji i do respektowania swobody myśli, sumienia i wyznania, z zachowaniem praw rodziców lub - w odpowiednich przypadkach - opiekunów prawnych, odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego praw w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka⁷.

1.2. Prawo polskie okresu tzw. Polski Ludowej

Polska w kwestii praw rodziny w zakresie wychowania pozostawała w tyle za ustawodawstwem prawa międzynarodowego. Dopie-

³ Dz.U.77.38.167, załącznik.

⁴ Zob. art. 24 Paktu.

⁵ Ratyfikowany przez Polskę 3 III 1977 r., Dz.U.77.38.169.

⁶ *Deklaracja w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach*, w: *Prawo wyznaniowe*, [wpraw. i oprac. W. Uruszczyk], Kraków 1997, s. 48-51.

⁷ Ratyfikowana przez Polskę 7 VI 1991 r. - Dz.U.91.120.526.

ro po zmianie ustroju zaczęła dostosowywać swoje prawo do międzynarodowych standardów w dziedzinie praw rodziców i prawnych opiekunów do wychowania.

Konstytucja z 22 lipca 1952 r. w art. 70 stwierdzała: *Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia obywatelom wolność sumienia i wyznania*. Ten ogólny przepis nie wskazywał na żadne konkretne uprawnienia, które wynikałyby w kwestii wolności rodziny do wychowania dzieci w duchu przekonań rodziców. Dlatego Episkopat Polski domagał się dla rodziców prawa wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem religijnymi⁸.

Ustawa o rozwoju oświaty i wychowania z 15 lipca 1961 r. zawierała deklarację o świeckości szkoły, rozumianą jako ateizację nauczania i wychowania w duchu tzw. "światopoglądu naukowego", przez który twórcy ustawy rozumieli światopogląd materialistyczny. Ideologia marksistowska miała zająć miejsce religii⁹. Państwo chciało zstąpić rodzinę poprzez zabranie rodzicom naturalnego prawa do wychowania dzieci w duchu ich przekonań światopoglądowych, poprzez powierzanie szkole nie tylko funkcji nauczania, ale także wychowania, oraz stworzenie szeregu kosztownych instytucji zastępczych¹⁰.

Aktami zmierzającymi do całkowitej eliminacji religii ze szkół oraz ograniczenia form katechezy parafialnej, a tym samym eliminacji wpływu rodziny i Kościoła na młode pokolenie były: *Zarządzenie Ministra Oświaty z 19 sierpnia 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych*¹¹ i *Instrukcja Ministra Oświaty z dnia 21 listopada 1961 r. dotycząca trybu realizacji zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 19 sierpnia 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych*¹².

Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 25 lutego 1964 r. do praw i obowiązków rodziców zaliczył staranie o wychowanie dzieci¹³. Ponadto w art. 92 postanawiał, iż dziecko pozostaje pod władzą

⁸ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1993, s. 164.

⁹ J. Krętosz, *Wychowanie młodzieży w programie PZPR*, "Chrześcijanin w świecie" 196(1994) nr 4, s. 34-42.

¹⁰ H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe. Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, Lublin 1996, s. 269.

¹¹ Dz. Urz. Min. Ośw. 61.10.124.

¹² Dz. Urz. Min. Ośw. 61.13.177.

¹³ Zob. art. 27 Ustawa z 25 lutego 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy, (Dz.U. 64.9.59; zm. Dz.U.75.45.234; zm. 24 lipca 1998 r., Dz.U.98.117.757).

rodzicielską do czasu uzyskania pełnoletności. Władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców nie tylko do pieczy nad osobą i majątkiem dziecka, ale także do jego wychowania. Rodzice “obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka¹⁴. Wolność religijna pojmowana jako uprawnienie “obywateli” nie była przedmiotem uregulowań prawa rodzinnego.

1.3. Nowe ustawodawstwo polskie

Nowy okres w regulacji tego uprawnienia rodziców został zainicjowany w Polsce dopiero w 1989 r. *Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z dnia 17 maja 1989 r.* zawierała przepis: “obywatele mogą wychowywać dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami w sprawach religii” (art. 2 n.4)¹⁵ a *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP z dnia 17 maja 1989 r.*, sprecyzowała bliżej, iż poprzez obywateli należy rozumieć “rodziców i prawnych opiekunów” (art. 18 ust.1)¹⁶. Podobny przepis znalazł się w innych ustawach regulujących stosunek państwa do poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych. W ślad za ustawodawstwem wyznaniowym wydano odpowiednie przepisy o powrocie nauki religii do szkół¹⁷.

Konstytucja z 1997 r. prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami w kwestii religii zapisała jako uprawnienie konstytucyjne w art. 48, ust. 1 i powtórzyła je w art. 53, ust. 3.

Konkordat z 1993 r. w art. 11 zadeklarował wolę Kościoła i państwa na rzecz ochrony i poszanowania instytucji małżeństwa i rodziny a w art. 12 uregulował sprawę nauczania religii zgodnie z wolą rodziców i poszanowaniem zasad tolerancji¹⁸.

¹⁴ Tamże, art. 96.

¹⁵ Dz.U.89.29.155; zmiany: Dz.U.90.51.297, 90.55.321, 90.86.504; 91.95.425; 93.7.34; 98.59.375.

¹⁶ Dz.U.89.29.154; zmiany: Dz.U.90.51.297, 90.55.321, 90.86.504, 91.95.425, 91.107.459, 93.7.34, 94.1.3, 97.28.153, 97.90.557, 97.96.590, 97.141.943, 98.52.375, 98.117.757.

¹⁷ *Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o systemie oświaty*, Dz.U.01.95. 425, 96.67.329; zmiany: Dz.U.96.106.496, 97.28.153, 97.141.943, 98.117.759, 98.141.943.

¹⁸ *Konkordat zawarty 28 lipca 1993 r. między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, ratyfikowany 25 marca 1998 r.*, (Dz.U. 98.51.318).

W świetle wspomnianych aktów prawa rodziców i prawnych opiekunów w dziedzinie religijnego wychowania dzieci obejmują: prawo do organizacji życia religijnego w rodzinie, prawo dostępu dziecka do praw religijnych, prawo swobodnego wyboru szkoły dla dzieci i prawo do nauki religii w szkole.

2. Prawo do organizacji życia religijnego w rodzinie

W Deklaracji w sprawie likwidacji wszystkich form nietolerancji i dyskryminacji ze względu na wyznawaną religię lub werzenia, uchwalonej w Nowym Jorku 25 XI 1981 r., podkreśla się w szczególności prawo do organizowania życia w obrębie rodziny zgodnie ze swoją religią: “Rodzice oraz opiekunowie każdego dziecka mają prawo organizowania życia rodzinnego zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi, z własną religią lub przekonaniami”

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. w art. 18 postanawia, że małżeństwo, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej. Przepis ten chroni rodzinę na równi z małżeństwem, rodzicielstwem i macierzyństwem. Jest on wprawdzie bardzo ogólny, ale wyznacza niejako kierunek drogi dla ustawodawstwa zwykłego. Ale w Konstytucji RP znajdujemy ponadto dwa inne przepisy w interesującej nas materii. Pierwszy z nich to już wspomniany art. 48, ust. 1, który mówi o prawie do wychowania dziecka w rodzinie: “Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”.

Artykuł ten jest analogiczny do art. 14 *Konwencji o prawach dziecka*, ratyfikowanej przez Polskę 7 VII 1991¹⁹, który brzmi: “1. Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania. 2. Państwa-Strony będą respektowały prawa i obowiązki rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego prawa w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka. 3. Swoboda wyrażania wyznawanej religii lub przekonań może podlegać tylko takim ograniczeniom, które są

¹⁹ Dz.U. 91.120.526.

przewidziane prawem i są konieczne do ochrony bezpieczeństwa narodowego i porządku publicznego, zdrowia lub moralności społecznej bądź podstawowych praw i wolności innych osób”.

Jednak ze zdziwieniem należy stwierdzić, że w *Konstytucji RP* zgodnie z przepisem art. 233, w czasie stanu wojennego i wyjątkowego wśród ograniczeń wolności i praw, poza art. 30 (godność człowieka), art. 38 (ochrona życia), został również wymieniony właśnie art. 48, który gwarantuje prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem.

Uprawnienie rodziców w tej materii zostało jeszcze raz powtórzone w *Konstytucji* w art. 53, ust. 3, który dotyczy wolności religijnej z uwzględnieniem “odpowiednio” stopnia dojrzałości, wolności sumienia oraz przekonań: “Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio”²⁰.

Po latach prowadzonej w naszym kraju indoktrynacji ideologicznej może jednak rodzić się pytanie, czy w świetle tego przepisu rodzice mogą być ograniczani w wykonywaniu swego prawa, a jeżeli tak, to w jakim zakresie. Jest to pytanie dość istotne, dotyczy bowiem choćby następujących kwestii: czy rodzicom nie wolno zakazać dziecku oglądania filmów pornograficznych, czy wolno im nakazać praktyki religijne, np. uczęszczanie na lekcje religii lub na Mszę św.? Kto poza rodzicami ma decydować o tym, czy w procesie wychowawczym dziecka uwzględnia się “stopień dojrzałości”, czy uwzględnia się “wolność jego sumienia oraz jego przekonania”? Czy ktoś spoza rodziny - np. szkoła lub instytucje pozaszkolne, a nie rodzice - może mieć wpływ na to, co się dzieciom pokazuje lub czego się uczy w zakresie moralności i obyczajów? W odpowiedzi należy przypomnieć, że władza rodzicielska w tym przedmiocie płynie z prawa naturalnego i nie może być ograniczona ani przez szkołę, ani przez inne instytucje, chyba że rodzice wychowywaliby swoje dzieci w duchu poglądów sprzecznych z podstawowymi zasadami etyki i moralności. Jest jasne, że uprawnienia rodziców są tak pierwotne i niezbywalne, iż tylko w wypadku łamania prawa natu-

²⁰ Zob. H. Misztal, *Wolność religijna*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 227-228.

ralnego czy zasad moralności władza państwowa, tj. sądowa, może ingerować w uprawnienia rodziców, np. poprzez ograniczenie, zawieszenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej.

3. Prawa dzieci do dostępu do oświaty w zakresie religii lub wierzeń

Najbardziej szczegółowo o prawach rodziny w odniesieniu do wychowania potomstwa mówi *Deklaracja w sprawie likwidacji wszystkich form nietolerancji i dyskryminacji ze względu na wyznawaną religię lub wierzenia*, uchwalona w Nowym Jorku 25 XI 1981 r. (zob. art. 5, ust. 1 i 2).

1. Dzieciom przysługuje “prawo dostępu do oświaty w zakresie religii lub wierzeń według życzenia rodziców lub prawnych opiekunów”. Dziecko ma więc prawo do otrzymania formacji religijnej w domu, w szkole, poza szkołą np. w formie katechezy pozaszkolnej. Poza tym dziecko ma prawo do korzystania z wszelkich form szerzenia oświaty. O ile oświata w dziedzinie programu szkolnego jest szerzona także poprzez środki audiowizualne, o tyle także wiedzę w dziedzinie religii lub wierzeń dziecko winno znaleźć w publicznym radiu, telewizji, internecie i innych środkach masowego przekazu, jak prasa, książka, teatr, film itp.

2. Deklaracja postanawia, że: “praktykowanie religii lub wierzeń nie może szkodzić zdrowiu fizycznemu lub psychicznemu dziecka”. Interpretując ten zakaz należy zauważyć, iż w niektórych religiach czy sektach praktykuje się wyniszczające zdrowie fizyczne dziecka posty i ćwiczenia ascetyczne. Jeszcze gorszą formą szkodenia dziecku w imię przepisów religii lub wierzeń może być wywieranie różnego rodzaju nacisków psychicznych, tzw. prania mózgow. Wypadki maltretowania dzieci w niektórych odosobnionych grupach sekt, wywierania presji psychicznej, głodowania, próby wyobcowania z więzi rodzinnej itp. niestety (może pod wpływem sekt wschodu i zachodu) zdarzają się także w Polsce. W religiach chrześcijańskich posty na ogół rozpoczynają się w wieku dojrzałym i nie obowiązują po osiągnięciu 60 lat życia.

3. Ponadto rodzina ma zapewnić: “wychowanie w duchu zrozumienia, tolerancji, przyjaźni między narodami, pokoju i powszech-

nego braterstwa, poszanowania wolności religii lub wierzeń innych ludzi oraz w całkowitej świadomości, że swą energię i talenty dziecko powinno spożytkować dla dobra bliźnich”. Trudno sobie wyobrazić piękniejszy program zakreślony przed rodzicami, prawnymi opiekunami, szkołą, kościołami i innymi związkami religijnymi lub państwem.

4. Deklaracja zawiera też wskazanie w odniesieniu do wychowania dzieci, które nie znajdują się pod opieką rodziców lub prawnych opiekunów. W takim wypadku, a chodzi tu od domy dziecka, rodziny zastępcze i inne formy opieki nad dzieckiem, Deklaracja przypomina “konieczność uwzględnienia jego (dziecka) życzeń w tej kwestii, ale z uwzględnieniem dobra dziecka” (zob. art. 5, ust. 1 i 2).

Według prawa polskiego wydaje się, że w wypadku kiedy dziecko nie pozostaje pod opieką rodziców i prawnych opiekunów, należy stosować zasady analogiczne do tych wyrażonych w Konstytucji RP art. 48, ust. 1, który mówi o prawie do wychowania dziecka w rodzinie: “Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania” i art. 14 *Konwencji o prawach dziecka*, ratyfikowanej przez Polskę (Dz.U.91.120.526), który umieszcza przepis o uwzględnieniu wolności sumienia i wyznania oraz przekonań dzieci. Druga część przepisu art. 48, ust. 1 wprowadza niejako “wykładnię”, aby w procesie wychowawczym dziecka uwzględniać “stopień jego dojrzałości”. Nie jest to jednak sformułowanie jasne i zagadnienie stosowania przepisów o wolności sumienia i wyznania w odniesieniu do dzieci pozostających poza domem rodzinnym wymaga głębszych studiów. Najnowsze rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej zmierzają do częściowego rozwiązania tego problemu.

Prawo polskie w odniesieniu do rodzin zastępczych a także placówek opiekuńczo-wychowawczych zawiera przepisy wspierające religijne wychowanie na podobieństwo rodziny naturalnej. Oto placówki tzw. wsparcia dziennego winny współpracować ze szkołą i “innymi instytucjami w rozwiązywaniu problemów wychowawczych”²¹. Niewątpliwie do tych instytucji winien być włączony tak-

²¹ Zob. § 4, ust. 1, p. 3 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych, Dz.U. 00.80.900.

że Kościoł. Przedstawiciele kościołów jako instytucji społecznych winni też wchodzić do zespołu do spraw okresowej oceny sytuacji dziecka²². Placówki opiekuńczo-wychowawcze winny współpracować z “właściwymi ze względu na miejsce zamieszkania oraz deklarowaną przynależność wyznaniową rodziców i siedzibę placówki parafiami Kościoła katolickiego i jednostkami organizacyjnymi innych kościołów i związków wyznaniowych”²³. Dzieciom w tych placówkach przysługuje, aby dyrekcja organizując w niej działalność kulturalną i rekreacyjną, “uwzględniała święta i inne dni wynikające z tradycji i obyczajów”²⁴.

Wreszcie należy przypomnieć, że prawu dostępu dzieci do oświaty w *Deklaracji w sprawie likwidacji wszystkich form nietolerancji i dyskryminacji ze względu na wyznawaną religię lub wierzzenia* przeciwstawiony jest “zakaz zmuszania ich do pobierania nauki z zakresu religii lub wierzeń wbrew woli rodziców lub prawnych opiekunów, przy czym wiodącą zasadą jest dobro i interes dziecka” oraz ochrona dzieci “przed wszelkimi formami dyskryminacji z racji religii lub wierzeń”. Zakaz ten wiąże się z prawem rodziców do wyboru odpowiedniej szkoły dla swoich dzieci.

4. Prawo do swobodnego wyboru szkoły

W prawie międzynarodowym uprawnienia rodziny, a w szczególności rodziców i prawnych opiekunów, do wyboru szkoły formuluje bliżej *Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych* z 16 XII 1966 r. ratyfikowany przez Polskę 3 III 1977 r.²⁵ Przede wszystkim czytamy tu, że mają oni prawo do wyboru szkoły, również innej niż tych założonych przez władze publiczne, oraz do zapewnienia nauczania i wychowania w szkołach zgodnie z własnymi przekonaniem religijnymi: “Państwa-strony niniejszego *Paktu* zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych, wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły założone przez władze publiczne, ale odpowiadające minimalnym wymaganiom w zakresie

²² Zob. tamże, § 11, ust. 4.

²³ Tamże, § 37, ust. 2, lit. g.

²⁴ Tamże, § 40, ust. 4.

²⁵ Dz.U.77.38.169.

nauczania, jakie mogą być ustalone lub zatwierdzone przez państwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniemami” (art. 13, ust. 3). Pełna realizacja tego postanowienia została jednak uzależniona od możliwości materialnych danego państwa (art. 2).

Interpretując ten przepis państwo zatem: po pierwsze - nie może zabraniać tworzenia szkół prywatnych z nauką religii; po drugie - winno zapewnić możliwość pobierania nauki religii w szkołach założonych przez władze publiczne, zwłaszcza że rodzice, wbrew prawu zrównania wszystkich obywateli bez względu na wyznanie, byłiby dodatkowo obciążeni posyłaniem dzieci do szkół pełnopłatnych. Istnieje opinia utrzymująca, że realizacja prawa do nauczania religii w szkołach założonych przez władze publiczne jest możliwa w społeczeństwach niezbyt zróżnicowanych wyznaniowo, natomiast jest trudniejsza do realizacji tam, gdzie istnieje zjawisko wielkiego pluralizmu wyznaniowego. Dla przykładu można podać Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, gdzie ilość wyznań jest niezwykle duża.

W Polsce dopiero po roku 1989 zostały zrealizowane postanowienia ratyfikowanej Konwencji ONZ w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z dnia 15 grudnia 1960 r. Konwencja ta zobowiązała strony do “uchylenia wszelkich przepisów ustawowych i wykonawczych oraz zaprzestania wszelkich praktyk administracyjnych w dziedzinie oświaty”²⁶.

Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z dnia 17 maja 1989 r. potwierdziła zasadę niezależności państwa oraz kościołów i związków wyznaniowych (art. 11 ust. 2) i dała uprawnienie do zakładania i prowadzenia szkół wyznaniowych oraz innych placówek oświatowo-wychowawczych i opiekuńczo-wychowawczych, które mogą być dotowane przez państwo (art. 21 ust. 1, 2). Ponadto kościoły i inne związki wyznaniowe mogą zakładać szkoły duchowne i seminaria duchowne (art. 22 ust. 1). Tworzenie zaś i prowadzenie szkół wyższych przez kościoły i inne związki wyzna-

²⁶ Taki sam przepis znalazł się również w ratyfikowanym przez Polskę *Pakcie praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych* z 16 grudnia 1966 r. i w *Deklaracji w sprawie likwidacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji ze względu na wyznawaną religię lub wierzenia* z 25 listopada 1981 r.

niowe, tryb i zakres uznawania przez państwo stopni i tytułów naukowych może się odbywać na wniosek władz kościelnych, a całość regulują odrębne ustawy (art. 22 ust. 3). Te same podmioty prawne mogą też zakładać instytuty naukowe oraz naukowo-dydaktyczne (art. 22 ust. 4). Minister Edukacji Narodowej w porozumieniu z władzami kościołów i innych związków wyznaniowych może określić zakres uprawnień i świadczeń społecznych dla nauczycieli i wychowawców w szkołach wyznaniowych oraz innych placówkach oświatowo-wychowawczych i opiekuńczo-wychowawczych, a także w szkołach wyższych podlegających odrębnym ustawom (art. 23). W odniesieniu do Kościoła katolickiego art. 20-24 odnośnej ustawy stwierdza: “kościelne osoby prawne mają prawo zakładać i prowadzić szkoły oraz inne placówki oświatowo-wychowawcze i opiekuńczo-wychowawcze na zasadach organizacyjnych i programowych określonych przez odpowiednie ustawy. Mają one charakter katolicki i podlegają władzy kościelnej”. Inne kościoły i związki wyznaniowe otrzymały podobne gwarancje w ustawach regulujących w sposób indywidualny ich status prawny.

Ustawodawstwo to dało więc możliwość realizacji prawa rodziców do wyboru odpowiedniej szkoły, w której będą mogły być zrealizowane życzenia rodziców.

Ta możliwość w stosunku do Kościoła katolickiego została również potwierdzona przez umowę konkordatową z 1993 r., gdzie w art. 14 państwo gwarantuje prawo do zakładania i prowadzenia “placówek oświatowych i wychowawczych, w tym przedszkoli oraz szkół wszystkiego rodzaju, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego oraz na zasadach określonych przez odpowiednie ustawy”.

Podobnie Konstytucja z 1997 r. w dziale o wolnościach i prawach ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych potwierdza, że: “Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami, określa ustawa” (art. 70, ust. 3).

Istotnie takie przepisy szczegółowe znajdujemy w wydanej już uprzednio *Ustawie o systemie oświaty* z 7 września 1991 r.²⁷. Dotyczą one trybu zakładania oraz sposobów prowadzenia szkół i innych placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz oświatowo-wychowawczych. Ustawa zapewnia możliwość zakładania i prowadzenia szkół i placówek przez różne podmioty i to zarówno jeśli chodzi o szkoły i placówki niepubliczne, jak i publiczne. Mówi też o dofinansowaniu z budżetu państwa bądź z budżetu gminy tego rodzaju szkół, w zależności od tego, czy prowadzenie szkoły danego typu należy do zadań własnych gminy, czy też państwa na zasadach ogólnych²⁸. Subwencje te wynikają z zasady równości praw wszystkich obywateli płacących podatki na rzecz państwa. Nowe prawo zapewnia zatem wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny. Szkoła zobowiązana jest do wspierania roli wychowawczej rodziny. Prawa rodziców w szkole potwierdzają wielokrotnie zawarte w ustawie stwierdzenia typu “na wniosek rodziców”. Według ustawy rodzice uczestniczą w organach zarządzania czy społecznych organach współzarządzania szkołą i placówkami publicznymi. Udział przedstawicieli rodziców posiada charakter opiniodawczo-doradczy. Są to: 1) powołanie i odwołanie z funkcji kierowniczej; 2) rada pedagogiczna; 3) statut szkoły; 4) rada rodziców; 5) rada szkoły. Rodzice mają więc możliwość czynnego uczestnictwa także w opiniowaniu planu pracy szkoły²⁹.

5. Prawo do nauki religii w szkole

Prawo rodziców do wychowania religijnego i moralnego dzieci również w szkole jest konsekwencją wolności rodziców w kwestii kształtowania światopoglądu swych dzieci. Oni mają prawo do wy-

²⁷ Dz.U.96.67.329.

²⁸ Dotacje dla szkół publicznych przyznane są w wysokości odpowiadającej wydatkom na jednego ucznia ponoszonym w tego samego typu szkołach prowadzonych przez organy administracji państwowej i związki komunalne. Dotacje te przeznaczane są zarówno na działalność dydaktyczną i opiekuńczo-wychowawczą, jak też na utrzymanie bazy lokalowej. Dla szkół niepublicznych dotacje na wyżej wymienione cele przyznane w wysokości 50% wydatków ponoszonych na jednego ucznia w tego typu szkołach prowadzonych przez jednostki budżetowe. Zob. A. Śliwiecka, *Uprawnienia*, rozdz. 2.

²⁹ Tamże, rozdz. 2.

rażania woli odnośnie do tego, aby ich dzieci mogły pobierać naukę religii w szkołach publicznych na zasadzie pełnej dobrowolności. Przyjęcie takiej zasady prowadzi do poszanowania praw rodziców i jest przejawem pluralizmu w edukacji szkolnej.

W Polsce w 1961 r. po uchwaleniu *Ustawy z dnia 17 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty* nauka religii została całkowicie usunięta ze szkół, a wszelka działalność wychowawczo-oświatowa związków wyznaniowych miała być podporządkowana nadzorowi resortu oświaty (art. 2). Kościół przystąpił do organizowania nauki religii poza szkołami w punktach katechetycznych, kościołach, domach kościelnych i lokalach prywatnych³⁰.

W ustawach o gwarancjach wolności sumienia i wyznania i o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego z 17 maja 1989 r. władze komunistyczne zagwarantowały rodzicom prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem religijnym oraz prawo Kościoła do nauczania i wychowania dzieci zgodnie z wolą rodziców, ale w punktach katechetycznych.

Powrót nauki religii do szkół nastąpił na żądanie rodziców, zgodnie z instrukcją Ministra Edukacji Narodowej z 1990 r. Decyzję o powrocie religii do szkół zaskarżył Rzecznik Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego. Trybunał w orzeczeniu z 30 stycznia 1991 r. uznał bezpodstawność zaskarżenia wniesionego przez rzecznika praw obywatelskich³¹.

Dzisiaj nauczanie religii w szkołach regulują: *Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r.* (art. 53 ust. 4), *Konkordat z 28 lipca 1993 r.* (art. 12), *Ustawa z dnia 7 lipca 1991 r. o systemie oświaty* oraz wydane na jej podstawie *Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r.*, a także ustawy wyznaniowe, które w sposób indywidualny regulują status prawny poszczególnych wyznań. *Ustawa o systemie oświaty* w art. 100 wprowadziła zmiany w art. 19 ust. 2 *Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w RP* i art. 20 *Ustawy*

³⁰ Szerzej: A. Śliwiecka, dz. cyt., rozdz. 2.

³¹ Orzeczenie w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej (Sygn. akt K. 11/90). Zob. W. Łączkowski, *Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w sprawie legalności instrukcji MEN dotyczącej powrotu religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91*, w: *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. J. Krukowski, Lublin 1991, s. 69-83.

o gwarancjach wolności sumienia i wyznania w brzmieniu: “Nauczanie religii uczniów szkół publicznych może się odbywać również w szkołach na zasadach określonych w odrębnej ustawie”. Konkordat z 1993 r. sprawę nauczania religii w szkołach reguluje w art. 12, który gwarantuje, że uznając prawa rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji, nauczanie religii ma być zorganizowane w szkołach publicznych podstawowych i ponadpodstawowych oraz przedszkolach, prowadzonych przez organa administracji państwowej i samorządowej zgodnie z wolą zainteresowanych, tzn. rodziców i opiekunów prawnych uczniów lub też samych uczniów szkół ponadpodstawowych. W przepisie konkordatowym nowym elementem w stosunku do obowiązującego prawa polskiego jest postanowienie, że nauczanie religii ma odbywać się także w przedszkolach. Przepisy prawa polskiego stawiają wszystkie wyznania zasadniczo w jednakowej sytuacji, zapewniając możliwość realizacji tego uprawnienia wszystkim kościołom i związkom wyznaniowym o uregulowanej sytuacji prawnej³².

Organizacja nauki religii w szkołach na terenie Polski obecnie jest zgodna z obowiązującymi standardami demokratycznych państw europejskich i na całym świecie. Jest ona też zgodna z prawem międzynarodowym, tj. z postanowieniami *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (art. 18) oraz *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* (art. 18), które nakładają na Państwa Strony (a jest to zależne jest od aktualnych uwarunkowań społeczno-politycznych oraz od tradycji) obowiązek “poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniem” (art. 18, ust. 4 *Paktu*). Z postanowień tych wynika, iż państwo jest zobowiązane do stworzenia warunków do nauczania religii w szkołach publicznych,

³² Zob. A. Mezglewski, *Nauczanie religii*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 372; Tenże, *Usunięcie i przywrócenie nauki religii do szkół*, w: *Katecheza dzisiaj problemy prawne i teologiczne*, red. W. Janiga, A. Mezglewski, Krosno-Sandomierz 2000, s. 97-108; Tenże *Przepisy kształtujące rozwiązania systemowe w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polsce na tle standardów międzynarodowych*, tamże, s. 109-116; Tenże *Misja kanoniczna do nauczania religii – przepisy prawa polskiego i kanonicznego*, tamże s. 117-127.

jeśli nauka religii w szkole w danym kraju jest akceptowana przez rodziców i opiekunów prawnych dzieci³³.

6. Podsumowanie

Sobór Watykański II w swych dekretach nazwał rodzinę „Kościołem domowym”, a jego *Deklaracja o wolności religijnej* wyliczyła podstawowe uprawnienia rodziców w zakresie religijnego wychowania dzieci, tj.: 1. swobodne organizowanie życia religijnego w ognisku domowym pod kierunkiem rodziców; 2. rozstrzygnięcie o rodzaju religijnego nauczania dzieci według własnych poglądów religijnych rodziców; 3. wybór szkoły i innych środków wychowania, wolny od niesprawiedliwych ciężarów związanych czy to bezpośrednio, czy pośrednio z tym wyborem; 4. wolność od zmuszania dzieci do uczęszczania na wykłady niezgodne z przekonaniami religijnymi rodziców; 5. wolność od narzucania jedyne systemu wychowania, zwłaszcza gdy całkowicie usunięta zostaje z niego formacja religijna (WR n. 5). Tenże Sobór w Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* domaga się wolności prowadzenia szkół katolickich (n. 8) oraz przypomina, iż „władza państwowa, której zadaniem jest strzec i bronić wolności obywatelskiej, powinna dbać zgodnie z zasadami sprawiedliwości rozdzielczej o takie rozdzielanie zasiłków państwowych, aby rodzice zgodnie ze swoim sumieniem, w sposób naprawdę wolny, mogli wybrać szkoły dla swych dzieci” (n. 6). Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim zwraca też uwagę na prawo rodziców do tego, aby ich dzieci mogły w szkołach pobierać naukę religii (n. 7)³⁴.

Karta Praw Rodziny w art. 5 stwierdza: „Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, mają pierwotne, niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców”. I dalej: „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami moralnymi i religijnymi, z uwzględnieniem tradycji kulturalnych

³³ Zob. A. Mezglewski, *Nauczanie religii*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 375.

³⁴ Zob. H. Misztal *Wolność religijna*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 204-249, w szczególności s. 227-233.

rodziny, które sprzyjają dobru i godności dziecka”. Papież Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej o zadaniu rodziny chrześcijańskiej *Familiaris consortio* napisał: “Prawo – obowiązek rodziców do wychowania jest czymś istotnym i jako taki związany jest z samym przekazywaniem życia ludzkiego; jest on pierwotny i mający pierwszeństwo w stosunku do zadań wychowawczych innych osób, z racji wyjątkowości stosunku miłości łączącej rodziców i dzieci; wyklucza zastępstwo i jest niezbywalny, dlatego nie może być całkowicie przekazany innym, ani przez innych zawłaszczony” (nr 36)³⁵.

³⁵ Jan Paweł II, Adhortacja Apostolska, *O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym, Familiaris consortio*, z 22 XI 1981 r. Częstochowa 1987.